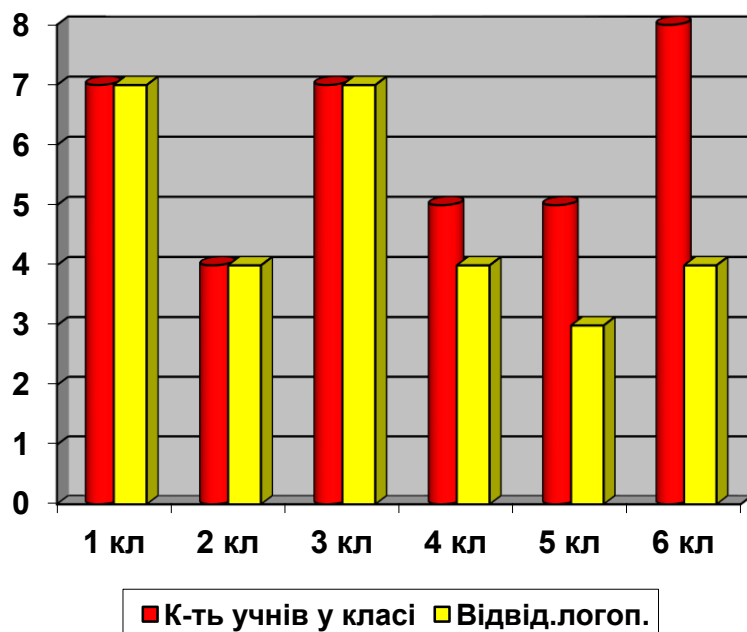

Особливості роботи логопеда із дітьми з розумовою відсталістю

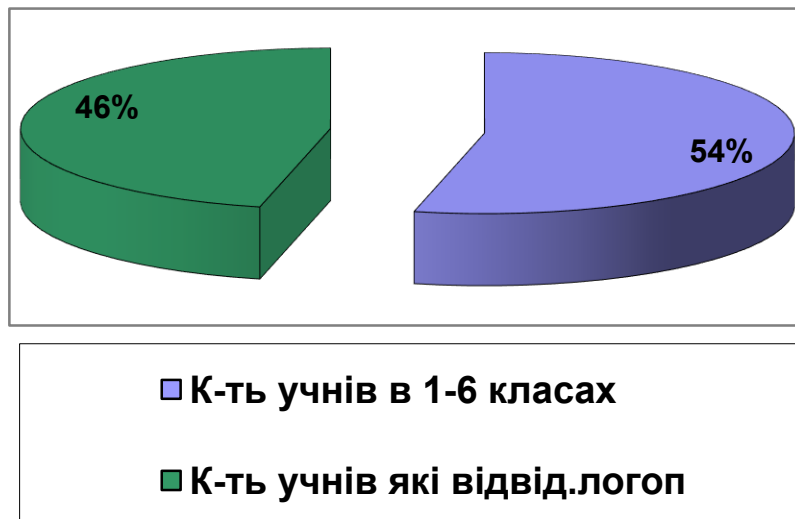
Мовленнєва функція є однією з найважливіших функцій, яка характерна тільки для людини, і володіння здібністю мовленнєвого спілкування створює умови для людських стосунків. Порушення мовлення негативно впливає на розвиток особистості, відображається на її діяльності, поведінці. Мовленнєві порушення існують так давно, як і людське мовлення. У стародавніх літературних джерелах є відомості про мовленнєві розлади та методи їх лікування. Проте, як самостійна форма порушення мовлення, недорікуватість (вади звуковимови) вперше була виділена в першій половині XIX століття цюріхським фізіологом Шультесом. У 1830 р. вийшла його книга, де було відокремлено заїкуватість від недорікуватості і запропоновано правильне формулювання вад звуковимови, що полягають у тому, що окремі звуки або зовсім не можуть бути вимовлені, або вимовляються неправильно.

Так, як розумова відсталість – це вроджений чи набутий у віці немовляти недорозвиток психічної діяльності, - то у таких дітей мовленнєвий недорозвиток виступає, як вторинний дефект, внаслідок недорозвинення інтелекту. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що у всіх дітей у допоміжній школі в тій чи іншій мірі виражений загальний мовленнєвий недорозвиток.

Схема, яка свідчить про кількість дітей, які потребують логопедичної допомоги. (За програмою допоміжних шкіл логопедичні заняття проводяться в 1- 6 кл.)

Що в відсотках становить:

Тенденція сучасного навчання полягає в спонуканні дітей до мовленнєво-розумової активності в різноманітних формах навчальної діяльності. Рішення цієї задачі на логопедичних заняттях в допоміжній школі пов'язано із знаходженням оптимальних умов для подолання, корекції і компенсації відхилень в розвитку дитини.

В зв'язку з загальним недорозвитком аналітико-синтетичної діяльності, у розумово відсталих школярів уповільнено формування всіх мовленнєвих узагальнень, уповільнено і якісно по-іншому, від норми, вони засвоюють закономірності мовлення.

Обмеженість уявлень про оточуючий світ, слабкість мовленнєвих контактів, незрілість інтересів, зниження потреби в мовленнєвому спілкуванні являють собою значними факторами, які зумовлюють уповільнений і аномальний розвиток мовлення у розумово відсталих дітей. Поряд з цим мають місце і інші фактори, які викликають у них порушення мовлення: аномалії в будові артикуляційного апарату, які обумовлюють ринолалію, моторну алалію; локальне ураження підкоркових відділів головного мозку приводить до виникнення органічного заїкування, дизартрії.

Отже, мовленнєва діяльність здійснюється специфічними мовленнєвими механізмами, які являють собою складну організацію мовленнєвої функціональної системи. Разом з тим формування мовлення тісно пов'язане з розвитком мислення.

Мислення, як відмічає Л.С.Вигодський (1936), являє собою головну зброю розвитку системи лексичних і граматичних значень.

Так, як розумова відсталість – це вроджений чи набутий у віці немовляти недорозвиток психічної діяльності, - то у таких дітей мовленнєвий недорозвиток виступає, як вторинний дефект, внаслідок недорозвинення інтелекту. Так, у всіх дітей у допоміжній школі в тій чи іншій мірі виражений загальний мовленнєвий недорозвиток. Тому доречно, що у даній роботі викладені всі три рівня недорозвитку мовлення, які зустрічаються у дітей цього

контингенту. Висвітлені особливості недорозвитку всіх сторін мовлення: фонетичної, лексичної, граматичної.

Велику увагу приділено логопедом практичним видам роботи по подоланню недоліків звуковимови, фонетико-фонематичних процесів, звуко-буквенного аналізу та синтезу, лексико-граматичної сторони мовлення, вправам та завданням при дислексії та дисграфії. Внаслідок різних вправ у корі головного мозку замикаються тимчасові зв'язки, що пов'язані з виділенням подразника, на якому утворюється рефлекс; таким чином здійснюється аналітико-синтетична діяльність, яка комплексно впливає на корекцію мовлення. Всі вправи і завдання спрямовані на активізацію функцій різних аналізаторів – мовнослухового, мовнорухового, зорового, тактильного. Значну частину вправ діти виконують усно. Це дає змогу навчити їх аналізувати свою працю, висловлювати свої міркування і робити висновки. Вправи спочатку опрацьовуються колективно під керівництвом логопеда, потім самостійно з наступною перевіркою і аналізом.

Характеристика загального недорозвитку мовлення розумово відсталих учнів

Під загальним недорозвитком мовлення розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться як до звукової, так і до смислової сторін мовлення. Мовленнєве порушення може бути різного ступеню: від повної відсутності чи лепітного стану до розвернутого мовлення, але з елементами фонетичного та лексико – граматичного недорозвитку.

Умовно можна виділити три рівня загального недорозвитку мовлення, причому перші два рівня характеризують глибокі порушення мовлення, а на третьому, більш високому рівні, у учнів залишаються лише окремі прогалини в розвитку звукової сторони мовлення, словникового запасу і граматичної будови. У учнів спеціальної школи зустрічаються всі три рівня загального недорозвитку мовлення.

Перший рівень загального недорозвитку мовлення характеризується повною, або майже повною відсутністю словесних засобів спілкування у віці, коли при нормальному розвитку мовлення вже сформовано. Учні на цьому рівні мають бідний словник, який складається із звуконаслідувань та звукових комплексів. Ці звукові комплекси супроводжуються жестами, які утворюють самі діти і малозрозумілі для оточуючих. По своєму звучанню лепітне мовлення складається, як із схожих зі словами елементів, так і з цілковито несхожих на правильне слово звуконаслідувань. Характерною ознакою звукової сторони мовлення, є те, що, бідність та своєрідність словникового запасу, не завжди дозволяють точно визначити стан вимовлення окремих звуків; звукове оформлення одних і тих же слів; вимовлення окремих звуків часто позбавлено постійної артикуляції, внаслідок чого, точне звучання слів передати неможливо. Ці учні невзможі відтворювати складову структуру слова; у самостійному мовленні переважають односкладові чи двоскладові утворення, а у

відображеному мовленні учні скорочують задане слово до одного-двох складів. На рівні лепітного мовлення звуковий аналіз зовсім недоступний учням; сама задача виділення окремих звуків виявляється для них незрозумілою. Фразове мовлення, як наслідок, відсутнє.

Другий рівень загального недорозвитку мовлення характерний тим, що мовленнєві можливості учнів значно вищі; вони здатні спілкуватися постійними, хоч і викривленими у фонетичному та граматичному відношенні мовленнєвими засобами. Запас загальноновживаних більш різноманітний, в ньому можливо розрізнити слова-предмети, слова-дії, з'являються займенники в елементарних значеннях. Та все ж мовленнєвий недорозвиток проступає дуже чітко: незнання багатьох слів, викривлена звуковимова, порушення складової структури слів, аграматизми. Іноді учні, для пояснення незнайомих слів, вживають жести; те ж саме відбувається і при невмінні назвати дію, - слово супроводжується відповідним жестом. Часто відбуваються взаємозаміни слів за змістом та значенням; слова-предмети вживаються у більшості випадків, тільки в називному відмінку, дієслова в інфінітиві, чи у формі третьої особи однини чи множини; дієслова не узгоджуються з іменниками ні в числі, ні у роді. Іменники в непрямих відмінках у мовленні учнів зустрічаються, та їх вживання носить досить випадковий характер. Зміна іменників по числам теж аграматична. Форма минулого часу дієслів нерідко замінюється формою теперішнього часу, та навпаки; зустрічаються заміни однини та множини дієслів. Змішування дієслів минулого часу чоловічого та жіночого роду. Середній рід, як іменників, так і дієслів минулого часу в активному словнику не використовується. Прикметники вживаються значно рідше, чим іменники і дієслова, в основному учні використовують якісні прикметники, тільки при визначенні кольору та форми. Іноді учні неспроможні узгодити прикметники з іншими словами у роді, числі, відмінку. Займенники в активному словнику, навпроти, вживаються часто: фактично, учні замінюють ними майже всі іменники. Нерідко зустрічаються неузгодження займенників першої або третьої особи однини з дієсловами минулого часу. Прийменники в словнику учнів зустрічаються рідко і притому неправильно, часто взагалі пропускаються. Сполучниками та частками учні користуються рідко. На цьому рівні мовленнєвого розвитку можлива більш точна характеристика звуком сторони мовлення. Можливо розрізнити правильно чи неправильно вимовляються звуки, кількість останніх досягає до 20. Порушення частіше стосується слідуєчих звуків: с,с',з,з',ц,щ,ж,щ,л,р,р',б,б',д,д',г,г',к.. Для дітей з пізнім началом розвитку мовлення характерні заміни твердих приголосних м'якими, та навпаки. Голосні, зазвичай, артикуються нечітко. Між відтворенням звуків ізольовано і вживанням їх у мовленні часто зустрічаються розходження, у вигляді замін по глухості-дзвінності;свистячі-шиплячими, сонорні. Несформованність звуковимови супроводжується труднощами у вимові слів зі складною складовою структурою; учні в змозі оволодіти простими формами складової структури слів(односкладові слова, які складаються з одного

закритого складу; прості двоскладові слова, які складаються з прямих складів), але звуковий склад навіть цих слів, є ще дуже дифузним. Чотирьох-, п'ятискладові слова вимовляються настільки перекручено, що вони стають зовсім несхожі на зразки. Недостатнє оволодіння звуковим складом слова, заважає оволодінню словниковим запасом і граматичною будовою, про це свідчить змішування значень слів. Учні на цьому рівні зовсім не оволодівають процесами читання і письма без спеціального навчання.

Третій рівень загального недорозвитку мовлення характеризується тим, що повсякденне мовлення більш менш розвинене, відсутні грубі лексико-граматичні та фонетико-фонематичні відхилення, у мовленні переважають лише окремі прогалини у розвитку фонетики, лексики, граматичної будови. Чітко виступають недоліки читання та письма. В усному мовленні учнів, на цьому рівні викриваються окремі аграматичні фрази, неправильне або неточне вживання деяких слів, фонетико-фонематичні недоліки. В самостійних висловах дуже часто відсутній правильний зв'язок слів у реченнях, які висловлюють часові, просторові і інші відношення. Загальний недорозвиток мовлення третього рівня проявляється насамперед в неточному знанні і вживанні деяких слів, в невмінні змінювати і утворювати слова. Теж саме відбувається і з назвами деяких дій. Іноді учні звертаються до довгих пояснень, замість того, щоб назвати предмет або дію. На цій стадії мовленнєвого розвитку у учнів ще дуже обмежений словниковий запас, тому у змінній ситуації відбувається неточний відбір слів. Деякі слова, виявляються, ще недостатньо закріпленими, що веде до рідкого вживання, тому при побудові речень, учні намагаються їх обходити. Також присутні заміни слів по звуковим та смисловим ознакам. Щодо прикметників, то учні вживають лише якісні, які означають ті, що безпосередньо сприймаються оком, ознаки предметів – величину, колір, форму. Відносні та присвійні прикметники використовуються тільки для вираження добре знайомих відносин. На цій стадії розвитку мовлення порівняно добре учні вживають займенники різних розрядів, та у мовленні дуже рідко використовують прислівники, хоч деякі з них їм знайомі. Помітно зростає і словник прийменників, за рахунок використання простих прийменників, які виражають просторові відношення, але і тут допускається велика кількість помилок, у вигляді заміни та пропусків. Всі інші відношення (часові, причинні, розділові, супроводжувальні) за допомогою прийменників або взагалі не виражаються, або виражаються дуже рідко. Це вказує на неповну сформованість розуміння навіть простих прийменників. Бідний запас слів, який виражає відтінки значень, характеризує мовленнєвий стан на цій стадії розвитку. Також відмічається велика кількість помилок у словозміні, внаслідок чого порушується синтаксичний зв'язок слів у реченні. До числа таких помилок можна віднести змішування закінчень деяких іменників чоловічого та жіночого роду, заміна закінчень іменників середнього роду в називному відмінку закінченням жіночого роду, відміну іменників середнього роду, як іменників жіночого роду,

неправильні відмінкові закінчення слів жіночого роду з основою на м'який приголосний, неправильне співставлення іменників та займенників, помилкові наголоси в словах, неправильне узгодження іменників та прикметників, особливо середнього роду. Невміння користуватися засобами словотворення веде до обмеження варіювати словами. Сама задача змінювати слова, нерідко, виявляється малодоступною. Процесу зміни слів перешкоджають і звукові заміни. Розуміння вживаного мовлення на цій стадії значно вище і точніше, лише зрідка виникають помилки в розумінні мовлення, пов'язані з недостатнім розпізнаванням форм числа, роду, відмінка іменників, прикметників, часових форм дієслова. Часто на цьому рівні страждає розуміння відтінків значень однокореневих слів, а також тих виразів, які відображають причинно-наслідкові, часові, просторові та інші зв'язки і відношення. Звукова сторона мовлення значно більш сформована; дефекти звуковимови дозволяють виявляти закономірні труднощі в розрізненні фонем, які належать до споріднених груп. Тому, на даному рівні стає можливим безпосереднє навчання читанню і письму. Але читання і письмо на цьому рівні розвитку мовлення виявляються неповноцінними.